

גרות הרמב"ם

תוכן הענינים

דף	אגרת היסוד • נעתק ללשון הקדש ע"י החכם ר' נחום מעריבי
כט •	מאמר החיית המהים • נעתק ע"י החכם ר' שמואל אבן תבון ז"ל
שם :	שיר • על הנמולי הנפשית בעולם הנשמות
שם :	מאמר קדוש השם
ל :	השיבה • למר יוסף בן מאבד מאנשי בגדד על אגרת שנכללו בה שאלות
לא :	מאמר על השבון הקביעות והמולדות והתקופות ונקרא מאמר הקבור
לב :	מאמר נגד גאלינום • בקנין שער הגבות והעפעפים
לה :	השובה • להרב החכם ר' הסדאי הלוי הספרדי זצ"ל
לו :	השובה • לחכמי קהל עיר מרסילייה
לז :	מכתב • רבינו שמואל אבן תבון להרמב"ם ז"ל
מ :	אגרת הרמב"ם ז"ל • לר' שמואל אבן תבון ז"ל עם השובות על שאלתו
מא :	מכתב • מההלמיד החשוב ר' יוסף אבן עקנין להרמב"ם ז"ל
מב :	מכתב • מהרמב"ם ז"ל • להלמיד החשוב
מג :	עוד לו
מד :	עוד לו
מז :	שיר • אשר שר ר' יהודה אחרוניו על ר' יוסף אבן עקנין ז"ל
מח :	פרקי הצלחה להרמב"ם ז"ל
מט :	מגולה סתרים להרמב"ם ז"ל
נ :	מכתב מר' אנשילי להרמב"ם זצ"ל
נא :	השיבת הרמב"ם ז"ל על המכתב הזה
נב :	אגרת מהרמב"ם למר יפה ז"ל
נכ :	מוסר נאה • מהרמב"ם לבנו הרב ר' אברהם ז"ל
נד :	שיר • בשבח הרמב"ם ז"ל מהלמידו ר' יוסף אבן עקנין ז"ל
נז :	מאמר על הדרשות • מרבינו אברהם בן הרמב"ם ז"ל
נח :	שירים • מר' יהודה אחרוניו על הרמב"ם ז"ל
נט :	אגרת לחכמי לונז
ס :	פירק • מספר מרפא הנפשות לרבינו יוסף אבן עקנין ז"ל

תולדות הרמב"ם

בעיר קורטבה משכן בני ישראל גלות ירושלים אשר בספרד, שמה מצאה החכמה קן לה במאה החשיעית לאלף החמישי ליצירה. עיר שהברה לה יהדיו תורה וחכמה, מדע ותושיה, לאות ולמופת יקום לדור אחרון וזכונם ומפעלוחם, משם חצא תורה ומעיני החכמה (א):

בה נולד בחיר החכמים תפארת ישראל וקרושו, רבינו משה, המושה אותנו ממצולות הבערות, והמורה נבוכים במדבר הספקות, ומישר אותנו בדרכי האמונה. מרים קרן החורה ומעטירה זר תפארה, נצר מגוע היהם משועי יהודה, ממשפחת רבינו הקדוש (ב). בן להדין המצויין מוסלא בחכמים רבינו מיימון ז"ל, ביום השבת בעת המנחה ו"ד מניסן, בשנת ארבעת אלפים ושמונה מאות וחשעים וחמשה לבריאה (ג). גדל על ברכי אב גדול בחורה ובחכמה משועי ישראל (ד) שם עינו ולבו עליו ללמרו

(א) בהגישי אל המלאכה הזאת, ראיחי להקדים. כי לאחר תולדות והלכות חיי איש בשנים קדמוניות, משרדי ספורים מפורים ומפורים המדברים בו, תרמה ללייר אמן אשר יראה ללייר איזה חמונה אשר אינה נגד עיניו רק להשערות לבד, כי כל חרונותו לא חועיל לו ולא חסון מלאכתו. לכן אמרתי בלבי זמיתי כל יעבור פי עטוי לאמור קבלו דעתי, רק אלקבץ הנמלא בספרים ואליגה נגד הקורא ואשר יבחר יקרב. ואחלל במלמך רבינו ז"ל "ואיני אומר שבחתיים, רק אומר שבחתיים":

(ב) כן כתוב בשם הגדולים משם מהר"י אברבנאל, ובכתב ר' אהרון בר משולם מובא בחלק השלישי, ובסוף ספר מלחמת מלוא כתב בן הרשב"ץ כי ה' מורע דוד ע"ה. ובחתימת פירוש המשנה כתב יחסו וז"ל אני משה בן הרב הדין רבינו מיימון בן החכם הגדול רבינו יוסף בן הרב רבינו יצחק בן הרב הדין רבינו עובדיה בן הרב הדין רבינו שלמה בן הרב רבינו עובדיה בן הרב הקדוש רבינו יוסף בן החכם רבינו עובדיה ע"כ:

(ג) יוחסין וסדר הדורות מרב סעדיה אבן דנאן מובא בספר חמדה גנוזה כתבו כי נולד י"ד ייסן ביום השבת, ועל שנת לידתו כתב היוחסין כי היתה חמ"א לאלף החמישי ובסדר הדורות המכר כתוב חמ"ג, ושניהם לא יתנו לפי חשבון הקביעות, כי החמ"א מחזור רנ"ח היתה חמפ"ד והקביעות הזה ע"פ ביום השבת לא יסול בשנים אלו רק בשנת י"ב מהמחזור אשר לו הקביעות הש"א והיא שנת חמ"א, ולחשבון הזה יסיים גם דבר נכדו ר' דוד מובא במא"ע פרק כ"ה אשר מלא כתוב בכת"י פירוש מסכת ר"ה מרמב"ם ז"ל ובסופו כתוב מיד נכדו ר' דוד ז"ל: רבינו משה ע"ה בעל ספר זה נולד לאביו בחודש ניסן יום י"ד שנת אלף תמ"ו לשטרות [היא שנת חמ"א לאלף החמישי כפי החשבון הכתוב בהלכות קדוש החודש, כי שנת חמ"א לליירה היא שנת חמ"ט לשטרות וכפי החשבון בהלכות שמטה פ"י ע"ש] בקורטבה מחא, ונפטר שנת א' חק"ח לשטרות [היא שנת חמק"ה לפי חשבון זה] יום שני כ' טבת, נמלא שהאר עיני הגולה שבעים שנה פחות פ"ג יום. ואבא מארי בנו נולד א' חמ"ו לשטרות [ד' חמק"ה] ונפטר א' חקס"ו [ה' ט"ו]. ואני דוד בן בנו של הרב רבינו משה נולדתי לאביו במלמ"א חקל"ד [חמפ"ג] עב"ד. ועיין לקמן בהערה:

(ד) בחשב"ץ ח"א סיון ב' מעתיק דויעס מספר של ר' מיימון ז"ל שחבר בדיני חפלה ומועד בלשון ערבי והיה תלמיד ר"י מייג ז"ל. כי כן כתוב שם וכן לייר לנו רבינו יוסף הלוי גאון ז"ל. בפירוש המשנה פ"ו השבעות כהב הרמב"ם, וכך ראייתי אבא מארי משיבוע אוחס כמו שראה לרבו רבינו יוסף הלוי ז"ל. וחבר ספרים בחכונה, ובמא"ע פ' מ' כתב כי עשה פירוש לספר אלפראגני קאר אלמניסטי בחכונה, והביא חמלה ממנו על אמרס ז"ל (בירושלמי דר"ה) שמות החדישים עלה עמאם מצבל, היות שם חשרי מורה על החפלה על חרונס ראה החילוחי חיו שריחי. אולם מה שכתוב בספר יסוד עולם, מיימון יסד החשבון בחבורו הגדול של עיר ירושלים, כיון על רבינו משה בספרו משנה תורה, כי כן הוא בהלכות קדוש הסדש, וקרא אותו בשם אביו

חכמה ומדע, כי גם בעורו צעיר לימים קוה ממנו גדולות ונפלאות (י). למדו לשון ערבי השולטת אז בארץ המדעים, ויניקוה מנהרי נחלי דבש התורה ומעיני החושיה אשר שאב ממקור מים חיים מרבותיו גאוני עולם. מה טוב ומה נעים שבת אב וכן כשבת אחים יחד לשמוע תורה מפי מאור הגולה רבינו יוסף הלוי אבן מיגוש זצ"ל, כי עם עוצם גדולתו ורוחב בינתו אשר הרמב"ם יעיד עליו, כי שכלו בתלמוד היה מבעית (ז) לא יבצר אף אם עודו צעיר לימים ושנים לשמוע תורה מפייהו, כי לא ימים ידברו ולרוב שנים יודיעו חכמה, אחרי אשר חננו אלהים בינה יחירה והלק לו מתכמתו. והרב תמה מרוב הבנתו ומשבחו מאד, ואמר לכל בני הישיבה: דעו כי זה הנער אדם גדול יהיה בארץ ולאורו ילכו כל ישראל ממורת שמש עד מבואו (ח):

בעת ההיא החלו רעות רבות וצרות, הרתיחו כסיר מצולות הלב, הפכו משרש הליכות עולם, וימים קשים ורעים פגעו, כי מהומות ומבוכות הפראים שוטטה בקרב הארצות וממשלות הורים גבר בארץ. ובכל מדינה ומדינה צלמות ולא סדרים, ומלחמת קנאה הדתות פרצו, ושה פזורה נדחה נתן למשיכה, אלה מזה התחזקו להרוס יסודות הדת במעבה נאמן הטבעו, ואלה מזה לא לאמונה גברו, לחבל כרם צבאות ולהדריחם מצור גואלים. חחת מסבות ותהפוכות כאלה חי רבינו מיימון ובני ביתו בעיר קורטבה יחלו ודומם לחשושה עד אשר נלאו נשוא. ולעת נכונה להם להמלט, נתנו אל לבם לעזוב עיר מולדתם האהובה להם, ושמו לדרך פעמיהם וילכו אל אשר ימצאו מקום להמלט שם. וגם או אשר מפני חרבות נדרו שמו מטרת מלטולם רק לבקש דבר ה'. שמעו מהכמת הגאון הקדוש ר' יהודא הכהן שחיה בפאס, ונרב לבם ללכת שמה, ולקח רבינו מיימון אתו את רבינו משה ואת ר' דוד אחיו (ט) ואת כל בני ביתם והלכו שמה. ולמד רבינו משה לפני הגאון, ואביו ואחיו עסקו במסחר להמציא טרף לביהם, כי לא יישר בעיניהם לקבל פרס מהקהלות ולשאת משרת הרבנות על שכמם, אשר לדעתם הוא נגר חוקי התורה (י). אולם גם שם לא ארכו בשלוה, גם שם עבר חמת המציק, ונהרג הגאון י"ל קדוש השם ויחורו, ורבינו מיימון וב"ב נמלטו משם:

בשנת תתקכ"ה לאלף החמישי ביום אחד בשבת ד' לחדש אייר נכנסו לספינה לבוא לעכו ואחר עבור שמונה ועשרים יום בפחד ובסכנה גדולה תחת סופה וסערה, והאניה חשבה להשבר, באו בשלשה לחדש סיון לעכו מהוו הפצם בשלום. שם שאפו רוח צה, והורו לה' חסדו, כי הוציאים ממצר, ונחו מהתלאות הרבות אשר עברו עליהם. שם מצאו את הריון ר' יפת בן ר' אליהו אשר

כאשר נקרא ג"כ מחמי האומות בשם אביו, וכבר טעה בזה חכם אחד — וזה ברור, כי מדוע לא יזכיר את רבינו משה בזכרון החכמים מיסדי המשכנות, והוא מביאו הרבה פעמים בספרו:

(ה) לא מלינו כאלה בשום חכם לידע אל נכון יוסיעת לידתו, זאת תעיד כי בעודו קטן הכירו בו כי לעשות גדולות נבדל ואביו שמר את הדבר:

(ז) כן הנוסח בהקדמת פירוש המשנה, וזיוחסין הנוסח לבו בתלמוד היה מבעית:
 (ז) הרשב"ץ בתשובותיו ח"א סימן ע"ב כתב שהרמב"ם היה תלמיד מהר"ן מ' מיגוש וכן כתב הרמב"ם עלמו פ"ה דשאלה ופקדון ח"ל: וזה הורו רבותי רב יוסף הלוי ורבו. וכן כתוב בסה"ד מר"ם ה' דנאן, וכן כתוב בקורא הדורות. אולם בעל ספר יוחסין מילאן בזה. כי לפי חשבונו נפטר הר"י מיגוש תתק"א, ויהיה לפי חשבון זה הרמב"ם אז בן י' שנים, ועל מ"ש "הורו רבותי" כתב כן דרך כבוד. אולם ח"א לדמות דברי גדולים אשר בטח ממקור נאמן שאבו, צראיה קלה משירי אוחיות המסמיים מספר השנים, אשר הטעות נקל בזה, ואולי נפטר הרב בזמן מואחר:

(ח) סה"ד מר"ם ה' דנאן ובלגרת הרמב"ם להרב מר יפת מובא לקמן ד' ל"ו:
 (ט) בפירוש המשנה אבות פ"ד הוכיח רבינו בראיות רבות איסור על מקבלי שכר מהקהלות, רק זאת החירה הסורה לת"ח שיתנו ממונס לעשות בו סחורה ויהיה השכר כולו להם, וזהו מטיל מלאי לכיס של ת"ח ושחמכר סחורתם לפני כל סחורה ושיקנו להם בתחלת השוק, כי זאת יעשו אוחים הסוחרים קלחם עם קלחם בדרך כבוד וכדי הוא ת"ח להיות כע"ה נכבד ושיפטרנו מן המסים וארמוניות, והיה נאה דורש ונאה מקיים:

ארה עמהם לחברה לעלות לירושלים, ולהנות צרוחם ולשפוך שיהם נגד חרבותיה. נסעו בסכנה רבה ובספר חומסים ושורדים האורבים על דרכיה האבלות והשוממות (א):

בשנת תתקכ"ו ביום שלישי בשבת ד' לחודש מרחשוון יצאו מעכו לעלות לירושלים ובאו שמה ביום אחר בשבת ונתעכבו עד חשעה לחודש הזה: משם נסעו לעיר חברון להחפלה על קברי האבות ישיני חברון, אולם גם שם לא יכלו להחממה, כי אכף עליהם העוני והלחץ, בארץ אשר אין מקנה וקנין אין מסחר ומשא ומתן ורבה העוובה בקרב הארץ: וכאשר שמעו כי במצרים עוד נשאר פליטה לשארית ישראל, ויחלו מעט ממשא מלך ושרים, נחנו אל לבם ליעס שמה לעשות מקנה וקנין במסחר אבנים טובות הנודע להם מאזי"א) ובאו למצרים עוד בשנה הריא, ומצאו שמה קהילה גדולה וישבת בטח ויואילו לשבת שם י"ב, ורבינו מימון נשאר בירושלים, ונפטר זמן לא כביר אחר פרידחם, ובאו כתבי

(א) כחוב בספר חרדים מ"ל חליעור אוקרי, מלאחי צסוק שיטה אחת שהעתיקה הפעלה ר' שמואל בר אברהם שקייל ז"ל בעכו מכת"ו הרב רבינו משה מאור הגולה מכתיבת הרב ומלשונו: ליל אחת בשבת בארבעה ימים לירח אייר ונכסתי לים, וציוס שבת עשירי לאייר שנת חמשה ועשרים עמד עלינו נחשול צבים לנבענו והיה סער גדול בים, ונדרתי ששני הימים האלה אלום בהם ולאנוגו בהם חתיית לצור שלם אני ואנשי בייתי וכל הנלוים עלי, ואזנה על בני להעשות כן עד סוף הדורות שילאו מחלואם, ויתנו לדקה כפי נחם, ומנדר שהאח אני יושב לבדי בעשירי באייר לא אראה אדם אלא מחפלל וקורא כל היום ציני לבין עלמי, וכשם שלא מלאחי בים אוחז היום אלא הקב"ה, כך לא אראה אדם ולא אשב עמו אלא ח"כ נאסתי. ולי לא אחת בשבת ג' ימים לירח סיון ילאחי מן הים בשלוש ובאחי לענו וגללתי מן השמד והגענו לא"י. ויום זה נדרתי שיהא יום ששון ושמחה ומשחה ומחנות לאביונים אני וביתי עד סוף כל הדורות. וציוס שלישי בשבת ארבעה ימים לירח מרחשוון שנת ששה ועשרים ליורה ילאנו מעכו לעלות לירושלים אחת סכנה ונכסתי לבית הגדול והקדוש והחפלאחי צו ציוס וחמשה וששה ימים לירח מרחשוון. ובאחד בשבת חשעה בחודש ילאחי מירושלים לחברון לנשק קברי אבותי במערה והחפלאחי שבת אלא יתעלה על הכל. ושני הימים האלה שהם שני וחשיעי במרחשוון נדרתי שיהיה לי כמו יו"ט ותפלה ושמחה בהם באכילה ושתייה אלהים יעורני על הכל ויבוק לי נדרי לה' אלסם אמן, וכשם שזכיתי להחפלה בה בארבעה כך אראה אני וכל בית ישראל בנחמחה במהרה אמן ע"כ:

(ב) כן נראה מאגרתו למר יפת לקמן ד' ל"ז ע"ב, וכחבו סופרי הערביים כי עסקו במסחר אבנים טובות: ובפרט על רבינו ז"ל שהורה בפ"ה מהלכות מלכים ה' ח' ומותר לשכנן בכל העולם חוץ מארץ מיריסי ת' פרסה על ת' פרסה וכו' הכל אסור להתיצב בה: רבו בה החירונים. הר"א ממיץ מונבא בהג"מ שם חירון כי לא אסרה תורה אלא בדרך הזה היינו מלא' למגרים אבל משאר הארצות מותר, וזלעת הסכים הסמ"ג ל"ח רכ"ו וכן הוא דעת המרדכי סוף פ' הערל וכן הוא דעת הר"א אורחי בפ' שופטים. אולם חירון זה יתנגד לדעת רבינו ז"ל שאסר השמיה והישיבה מאיזה דרך שיהי' [כאשר העיר בלדק הרב החכם בעל שבילי עולם בספרו] ובפרט כפי הנודע כי רבינו נסע מא"י למגרים חגלה הפליאה. הרשב"א ז"ל מביא דעות שונות ואשר יכון בעיניו, הוא שאין האיסור אלא בזמן שישראל שרוים על אדמתם, אבל בזמן הזה שנגזר לעלות להיות נדחים בקצי ארץ אין אסור אלא שלם ללאח מדעת מן הארץ לחולה לארץ. ולדעתו הסכים הרש"ל צביאורו על הסמ"ג. אף שלא ראה דבריו, וגם חירון זה לא יכון כפי הנמלא בהם"מ מרבינו מזהה מ"ו ח"ל שהסירו משכנן בארץ לעולם, אמרו בגמרא בג' מקומות האכיר הקב"ה את ישראל שלא לשב למגרים וכו' אע"פ שהנראה מהדברים שהוא ספור בזה הקבלה שהוא אזהרה ע"כ. ח"כ הלא האכיר הכחוב שלא לשב עד עולם, ואשר יולאנו מן המלך הוא דעת הרשב"ך ז"ל בספרו זהה הרקיע ע"פ ירושלמי סנהדרין מביאו הר"ף בהלכותיו וגם רבינו הורה כן, לישיבה אי אחת חוור אבל אחת הוור לפרקמטיא ולסחורה ולכבוש ארצות וכיון שהותר ליכנס בה לפרקמטיא אס אס"כ נשתקע שם לא עשה מעשה איסור שהרי בהיתר נכנס ע"כ, כוונתו שאין איסור הישיבה חל אלא ח"כ נכנס בה על זד האסור היינו לישיבה אבל אס נכנס לפרקמטיא אפילו נחשב בה אס"כ אין צו איסור דעל זה לא בזה האזהרה וכן משמע לשון הירושלמי, [ובזה שנה בעל שבילי עולם בפירוש דברי רבינו שחב שם מותר

הנחומיון מארצות רבות, כי נודע שמשם בקצוי ארץ, ועיני כל ישראל עליהם, להאיר עיניהם במאור תורחם והכמחם:

ימים רבים התנהלו במסחרם להמציא להם מחייתם, ר' דוד עסק במשא ומתן ונסע עם עובדו למדינות אחרות להביא ממרחק להמם, ורבינו משה הקדיש עתותיו לתורה ולהכמה, לא היתה מרע אשר שגבה ממנו, גם הגדיל מאוד בהכמת הרפואה אשר הבין ולמד בין חכמות הרבות לכלכל בה שיבתו ויצא שמעו בכל ארץ מצרים:

ויחתן שם עם איש נכבד משועי ישראל, ונהל את עמו בדרך הקדש, והבדיל מעדת הקראים וממנהגם, אשר התערבו אז בהם ולמדו מדרכיהם ומנהגם ברבות הימים. ותקן להם תקנות ומנהגים טובים, והעמיד חלמידים הרבה, ותלמידו החשוב שבכלם היה ר' יוסף בר יהורא אבן עקנין, ובעבורו חבר ספר מורה נבוכים:

ויהי היום ואחיו ר' דוד נסע למדינות הודו לקנות סחורה ובידו ממון הרבה ועיניהם נשואות לשובי, ופתאום באה השמועה אשר תצליתה אונים, כי נשברה האניה ונטבעה בים הודו עם כל הוננו ועובדו. וזאת הראיב נפש רבינו משה ורוח קדשו מאוד, עד כי הלה מרוב יגונו שנה תמימה וימאן התנחם י'. - כי נאהב היה לו מאוד ונפשו קשורה בנפשו, כי הוא הבין כל צרכם, והלבישם שני עם עדנים, ורבינו משה ישב שליו ושאנן ובחורתו יהגה יומם ולילה, ועתה הפריע ממעשהו ומעבודתו, כי הזכרת לשית עצות בנפשו להכין טרף ביתו. וה' הטה אליו הסד ונתן חנו בעיני מלך מצרים ושמהו לרופא בביתו ובבית השרים, ויחיצב לפניו תמיד ויכלכל את שיבתו בכבוד, ודרש טוב לעמו, והקל מעליהם עול הגלות ולכל בני ישראל היה אור במושבותם י':

ויהי בהניה לו משולטולו גמר פירושו על המשנה אשר התחיל לחברו בהיותו בן שלש ועשרים שנה, בראותו כי העולם שמש מן הישיבות והחורה מתמעטת, חמל על כלי חמדה לבל יישטפה גלי הומן, הקר ואון ותקן פירושו למשנה בלשון ערבי צח השלשט או בארץ, והניח הקדמות ויסידות אשר כלל ברוחב בינתו לכל מסכת והציב ציונים בעומק הלכה מבלי לנשות מדרך הישר, בהציגו פסק כל הלכה העולה אחר

לחור לדרך. מזרים לסחורה ולפרקמטיא ולכבוש ארצות אחרות ואין אסור אלא להשתקע שם ואין לוקין על לאו זה שבעת הכניסה מותר הוא ולא יחשוב לישב ולהשתקע שם אין זו מעשה ע"כ, וחשב כי אין עושין על לאו זה אבל האיסור במקומו עומד וזוה רזה למחז דברי הרשב"ץ הנוטים לכוונת רבינו דלעולם אין לוקין על לאו זה אפילו בחור לשיבה כיון דאין האיסור מלך המעשה רק מלך המחשבה הוא לאו שאין בו מעשה ולכן כתב "ואין לוקין על לאו זה" אבל בנינו לסחורה ואח"כ נחישב שם לא חל איסור כלל כי לא באה אזהרת הכחוב ע"ו, ולכן רבינו ידחבו ומותר לשכון בכל העולם חוץ מדרך מזרים וכו' השמיט מלך לעולם שלא נעשה לומר כי יורה על אינות השיבה כהוראת מלך לעולם לפעמים, כי כוונת הכחוב הוא רק על הזמן אם חסיה השיבה בדרך האיסור, וזוה נבין דברי רבינו כי ישרים הם כי מוכרת היה ללאת מל"כ כהוראתו שם ה' ע"ו - אבל אם הפירות בול ולא ימלא מעות ולא במה ישמך וכו' יאל לכל תקום שימלא בו ריוח וירד למזרים לעשות שם מקנה וקנין אשר מותר בדרך החורה כמבואר:

י' בבה"ד מל' סעדיה ו' דנאן מוכיר כי בלאחם תקורטבה לקח רבי מימון אחו את שני בניו את רבינו משה ואת ר' דוד אחיו, ובאגרת הרמב"ם למר יפת מחלוקת מאוד על איש אחד שנטבע בים הודו וכמו שמה שיש היה מחלבל עליו ולא אבה להתחם, ואמר עליו זוה הלשון: והוא ה' האם ועל דרכי גדל, לכן השערתו כי האיש הזה היה אחיו ר' דוד אשר נסע למדינת הודו ונטבע בים הודו, ועם זה דברי האגרת יבוארו ויובנו יע"ב יעוין שם:

י' הרמב"ן. באגרתו ה"ל מגדילו ומאריך מאוד בשבחו, וסיים: והגני מעיד עלי לפני רבותי שמים ודרך כי שמענו מפי מגידי אמת שבכל ארצות מלכות חיימן קהלות רבות עוסקות בחורה ובמחז לשמן והיו מוכירים שם הרב בכל קדיש בחייכון וביומיתון ובחיי דרבנא משה בר מימון אשר האיר עיניהם בחורה והעמידן בקרן אורה ובעל מן גורות קשות וכבוד המם כי היו כטיט חולות מרמם והקל מעליהם עול הגלות ויטלו מעט ממשא מלך ושרים ע"כ:

הפסול והמשא ומתן בחלמוד. והעיר בצדק על עיקרי האמונה אשר בחוכה צפונים, אשר יקר בעיניו מאוד לחמוד ולהגות בהם^(ט), כי בהחזוק היסוד יעמוד הבנין על מכונו. גם במלמולו בדרך ובנסעו בים לא רפה מעבודתו הקדושה, ונמר פירושו במצרים בהיותו בן ל"ג שנה^(י):

ובהיותו בן שבעה ושלשים שנה נדבה לבו לחבר ספרו משנה תורה, אסף וקבץ כל הדינים מתלמוד בבלי וירושלמי והוספתא וספרי וספרי ומדברי הגאונים, וברר וזקק ולבן הכל בזכות שכלו ורוחב בינתו. והעלה כל הדינים וסדרן בסדר נכון בלשון צה מאור, ובפתיחתו חבר ספר המצות. והניח עיקרים וכללים עמוקים ורחבים על מנין המצות. ועשר שנים רצופות עבר עבודה הגדולה והקדושה הווי והשלימה בן שבע וארבעים שנה, החפלאו נבונים וחכמי לב על חבור זה אשר לא נעשה עוד כמותו^(י):

בהיותו בן המשים שנה נולד לו בנו ר' אברהם, ובעודו קטן נכר בו חכמה וחסידות, ואביו העיד עליו כי הוא בעל שכל זך וטבע נאה מצורף אל טוב המדות, וקוה ממנו אשר יהיה לו שם בגדולים. וחאות לבו נתן לו כי שמו ה' גדול בישראל בחסידותו וצדקתו וחכמתו^(י):

בעת ההיא השלים ספרו מורה נבוכים אשר חבר עבור תלמידו החשוב ר' יוסף בר יהודה בר שמעון אבן עקנין, בו הראה עוצם חכמתו וקדושתו. כי ראה ספרי הפליס'פיה פורצים בעת ההיא, וכל בית ישראל ינהו אחריהם, והתורה והחכמה ישבו פרודות כנשים צרות, וכעסתה צרתה בעבור הרעימה לאמור מוח בסיר בת אלהים. הניד לנו העלמות החמה כי כפליים לתושיה^(י):

ולעת זקנותו העידו עליו רבים ושלמים אשר ראו מכחביו כי נכנס לתררי המרכבה, אשר גם ממכחביו הנודעים יוכר כי נעלה למעלה מסולם ההניון המיושב בהקדמות מוצבות ארצה. ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יזכיר רק מהשנת שבע כללי הנמצאות ומהרגשות פנימיות זכות וטהורות אשר הגיעו אליהם הנביאים וחסידיו ישראל בעוד כבודם חונה בגוייתם, ככרכת החכמים, "עולמד תראה בחיך"^(ט):

(ט) ז"ל בסוף מסכת ברכות יקר צעני ללמוד עיקר מעיקרי הדת והאמונה מכל אשר אלמדו:
(י) כן כחוב בחתימת פירוש המשנה, החילותי פירוש זה הספר ואזי בן שלש ועשרים שנה והשלמתו במארים ואזי בן שלשים שנה שהיא שנת ט' וע' לשטרות, וברור כי כך ז"ל, "השלמתו במארים ואזי בן שלשים ושש שנה"
כי לפי חשבון המוזכר לגיל בהצרה ג' נולד חמ"ו ח"כ שנת חע"ט היה בן שלשים ושש שנה, גם ממכחבו המובל בהצרה י' מוכח כי בבואו למארים היה בן ל"א שנה:

(י) כן כחב בהקדמתו ליד החוקה כי היה אז בן שבע וששים שנה, וכתחוונות הרמב"ם סימן ל"ט כחוב, וכמה טרחתי יומם ולילה כמו עשר שנים רצופות בקבוק חבור זה:

(י) הרמב"ן באגרותיו לרבי ארפה באגרות קלאות ד' י' ע"ד מוזכרו בכבוד גדול, כחב ונמלך חמלה ביסוד המעלה, בן של קדושים הארו האדיר אשר בין עבויים למרחו, זרע קודם מלכותו. הרב ר' אברהם בנו של רבינו ז"ל וכו' ע"ס:

(י) כן כחוב ביוחסין כי היה אז בן חמשים שנה, וחברו בעבור תלמידו ממוחר באגרותו אליו בפתיחת ספר מורה נבוכים:

(ב) הרב בעל מגדול עוז צפ"ל מהלכות יסודי התורה העיד כי ראה בספרד ארך מולדתו מגלה על קלף כחב יסן וזש וכחוב בה, אזי משה בר מיוון שירדתי למדרי המרכבה ביומתי צענין הקך וכו' וקרובים היו דבריו לדברי הרמב"ן ז"ל שרמו בחמלה פירושו לתורה. גם ראה חסובה מרבינו וכחב שהחיל לפרש האגדות בדרך נסתר כאשר ייעד מוזמן, וכשחזר על הדברים ראה אחס נסחרים כבחמלה ולא עלה בידו פרסום בהם אלא כמעתיק מלשון אל לשון, וכמומה לו שבע אלה הנסחרות להיות נעדרות מלפרסם, ה' צם סיני בקודם ולכן לא גמרם וגמם. גם צפרקי הללחה הנמלל בחלק הזה ד' ל"ב ובאגרת מוסר לבנו ד' ל"ח קרובים דבריו לדברי צעני הקבלה, ובפרט במגילת סחרים הנמלל ד' ל"ה ומובא ממוה"ר"ס אלשקר בהשגותיו על ספר החמונות מר' שם טוב נודע כי האמין גם בכחות ופעולת השמות הקדושים נגד דעתו בספרו מורה נבוכים, אשר לא

ונעלה ארון אלהים יום שני כ' טבת ד' אלפים תתקס"ה במצרים, ובכו אותו היהודים והמצרים שלשה ימים וקראו זמן השנה נהי נהיה! ובכל מקום אשר הגיעה השמועה עשו מספר גדול וקראו צום ועצרה, והעלוהו לא"י ונקבר ארון הקודש והטהור במהו טבריה אצל ר' יוחנן ורב כהנא הראשון (א) : ובנו הרב החסיד רבינו אברהם היה אז בן כ' שנה וקבלוהו במצרים לנגיד עליהם והיה חכם גדול, ושאלו ממנו שאלות רבות, וחבר ספר הנקרא בערבי אלכפיאה: ונכרו הנגיד ר' דוד גם הוא היה חכם מופלג ושר נכבד, וחבר ט' מדרשים על התורה בלשון ערבי. גם דוד רביעי וחמישי נודעים לצדיקים והסידים עוסקים בתורה, ונתקיים בו תחת אבותיך יהי בניך תשיתמו שרים בכל הארץ (ב) :

נאמר לנו לומר רק כי לעת זקנתו חזר מדבריו הראשונים : ואשר יגדיל עוד הפליאה היא תשובה אחת מרבינו מועתקת מלשון ערבי וז"ל : וחזרתי הדרתי עוד די השיב לשאל בענין שעור קומה אם האמת כדברי האומר שהוא חבור אחד מן הקראים ואינו מן הדרתכם או אם הוא סוד מסודות החכמים ותחזיתי עניינים עמוקים טבעיים או אלוהיים כמו שזכר רבינו האי ז"ל באחת המקומות מן שאלות חגיגה ושכמ"ה . תשובה איני רואה כי היא מן החכמים ז"ל וחלילה להם כי יא' דבר זה מחמת ידם רק הוא חבור אחד מן הדרשנים היונים בלי ספק , הו' דבר מחיקת זה הספר וכריחת זכר עיניו מזה רבה כמו שחזב ושם אלהים אחרים לא חזכרו ובודאי עלם שיש לו קומה היא אלהים אחרים וכח משה ע"כ . ואם בלנו לחרך ולומר כי כתב זאת בימי ילדותו אשר אז היחה דעתו כן , יקשה ממה שכתב בפרק חלק ביסוד השני בדרו בנבואת משה רבינו ע"ה ח"ל ויחרב העיגול עד שנדבר בנרות שזכרו הנביאים שראו לבוא ולמלאכים ויכנס בזה שעור קומה וענינו ע"כ וזאת כתב בימי בחרונו כודע : אלא ח"כ יבוא לפרש ולומר כי השאלה היחה על חבור אחד אשר כתב בענין שעור קומה דברים המגשימים עניינים הרחמים , אבל סוף התשובה לא חסבול זה : אולם גבהו דברי רבינו מדעתינו ומאוד עמקו מחשבותיו ומי כהתכם יודע פשר דבר :

(א) כתוב ביוחסין מלאחי בקונטרס שנעלה ארון אלהים יום שני כ' טבת ד' תתקס"ה ובנו אחינו היהודים והמרים שלשה ימים וקראו זמן השנה נהי נהיה, וזיוס ז' הגיעה השמועה לאלכסנדריא וזיוס הח' לירושלים, וזירושלים עשו מספר גדול וקראו ט' ועלרה קרא החזן תוכחה אם בהקתי והמפטיר קרא ויהי דבר שמואל אל כל ישראל וסיים כי נלקח ארון אלהים : ואחר ימים העלוהו לא"י ופגעו לסטים בהם וברחו העולים והניחו הארון שם, והלסטים בראוחם כי ברחו רצו להשליך הארון בים ולא יכלו בגל כחם להעתיקו מן הארץ והיו יוחר משלטים איש, וכיון שראו כך אמרו איש אלהים קדוש הוא, והלכו והבטיחו את היהודים שזילכוהו למחא חפלא וחס גם כן לוו אחינו ונקבר בטבריה : וי"א שנקבר בין האבות בחברון ע"כ . ובסה"ד המכר כתב כי נקבר בטבריה אלל ר' יוחנן ורב כהנא הראשון :

(ב) כן נמלא בספר קורא הדורות ומכר באגרות קנאות ד' י"ד באגרת ר' הלל ובר' כ"ב במכתב הנשיא מדמשק : ובנאות החכם ר' יוסף אבן כספי מוצא בספר טעם זקנים כתב : כל ימי יגעתי להחגל בין החכמים ומנוחה לא מלאחי, זה לי עשרים שנה שגליתי למקום חורה לפי הנשמע, שכתי באחרית ים ירדתי מנרים בית מדרשו של הרב הגדול החכם השלם המורה, ומלאחי שם זרעו זרע קדש דור רביעי וזניה חמישי כלם צדיקים אבל בחמתם לא היו מחססקים וגם בכל המורה לא היו שם חכמים וקראתי על ענמי, היו היהודים מנרים לערה ! ומוצא מהרב החסיד ר"י יעבץ בספרו אור החיים, ובספר כפחור ופרח מציא כי דבר עס ר' שמואל נכד הרמב"ם ז"ל : גם בספק משנה הלכות נערה פ"ב מוכיר הנגיד רבינו יהושע מבני בניו של הרמב"ם ז"ל :

אלה הספרים הנודעים אשר השאיר אחריו ברכה לשם ולתהלה בקרב ישראל

פירוש המשנה התחיל לחבר בהיותו בן כ"ג שנה חברו בלשון ערבי צח המבורך בעת שהיה אקראו ספר מאור, כלל ברוחב בינתו הקדמות ויסודות למסכתות העמוקות והעמיד פסק כל הלכה, העולה אחר הפלפול ופ"ם בתלמוד. והעיר על עיקרי האמונה הנמצאים בה. וגמר הפירוש במצרים בן שלשים ושלוש שנה (עיין תולדות רבינו ובהערה טז) וקדם שנת חמשים וששה לאלף הששי נתעוררו חכמי ונבוני עיר רומי להעתיקו, ושלחו שליח מיוחד אל חכמים יורעי לשון ערבי ועכרי להעתיקו, ובעברו דרך עיר ברצלונה מקום משכן כבוד הרשב"א ז"ל כתב ותהם גם הוא מכתב אל החכמים לודז, וחפץ ה' בידם הצליח כי בזמן לא כביר כלו מעשיהם נמכרו בסקרנות המעתיקים:

כמבואר בהמצות כתב בלשון ערבי וחלקו ל"ד פרקים בכללים גדולים בעיקר מנין המצות טרם חבר ספרו הגדול יר החוקה ורצה לטררו על סדר המצות כמבואר בהקדמתו לספר המצות, והעתיקו החכם ר שלמה בן זוסף אבן איוב זצ"ל:

יר החוקה התחיל לחבר בן ל"ו שנה בראותו כי אברה חכמת חכמים ובינה נכונים נסתרה, אסף וקצץ כל דיני התורה מ"ב התלמודים בבלי וירושלמי ותוספתא וספרא וספרי ומרבירי האגונים עד זמנו וזקק הכל בזכות שכלו וזכר כל הדינים ברוחב בינתו בלשון ברורה ודרך קצרה וסדר ישרה, ובפתחתו העמיד ספר המדע בו באר עקרי ויסודי התורה, ועשר שנים רצופות התעסק בחבור הגדול הזה אשר לא נעשה עוד כמוהו והשלימו בן שבע וארבעים שנה, ונהפסמו ספריו עוד בחייו בכל הפוזות ישראל, בארץ צרפת וספרד עד מדינות יהוד והסביבו בכל גלות ישראל לשפוט על פיהם ולנהוג בהם ותורה יבקשו מפיהו:

סדר עולם כללי התלמוד והיו ביד רבינו בצלאל והוכיירם הרב בעל גיפי הלכות (שה"ג):

פירוש התלמוד בהקדמתו לפירוש המשנה הזכיר כי חבר פירוש על הגמרא תלמי סדרי וחולין. ומרה"ם אלשקאר סימן קכ"א הזכיר חרושי סנהדרין ממנו, ובש"ם מביא חרושי סנהדרין הנוכרים וחרושי שבת. בספר כפתור ופרה מביא חרושי ר"ה גיטין חולין, והבעל המאור בפ"ק דר"ה מביא פירושים מכת"ה הרמב"ם ומפליגן כי נכונים וישרים הם:

הלכות ירושלמי, חבר הלכות מן תלמוד ירושלמי כמו שחבר הרי"ף מהבבלי, כמו שהזכיר ריש פ"ה דהמדי ז"ל וכבר אמרנו זה בהלכות ירושלמי שחברנו, וכ"כ המעתיק ר' יעקב אבן עקבאי בהקדמתו לסדר נשים שחבר הלכות מירושלמי כולו:

ספר מורה נבוכים חבר בלשון ערבי עבור תלמידו החשוב ר' יוסף בר יהודה אבן עקנין בג' חלקים, כלל בהם כל דרכי הפילוסופיא, והצמיד התורה והחכמה יחד משלכות אשה אל אחותה והיה אז בן חמשים שנה, והעתיקו עוד בחייו החכם ר' יהודה אל חריו, אולם העתקה היתה משובשת ומקולקלת ולא ישרה בעיניו, ואח"כ העתיקו החכם ר' שמואל אבן הבן ורבינו משכחו מאוד בגארתו אליו כי ירד לעומק כוננתו, ונעשו פירושים רבים עליו, מהם נרפסים ורבים עין בכת"ה באוצרות הספרים:

אגרת תימן כתב לחכם ר' יעקב אלפיומו ז"ל לחוק עירו באמונתם לענות בצרה, ולהעמיד רגלם לכל המדע משפת מרוצת הזמן בשוא גליו אשר כמעט נמוי רגליהם. הורה לעמו דעת כי לא לעולם יונח ה', בבוא חוות קשה דונג לנו לאות כי עוד נשבע יעודי הטוב הבטיחנו, ועוד יבואו ימים טובים מאי"ה. כתב גם בלשון ערבי והעתיקה החכם ר' נחום מערבי ז"ל. (וזמן כתיבתה נמצא במכתבו לחכמי עיר מרשיליא כי היה אז כ"ב שנה מכה כתיבתה, ומזכיר שם ספרו מורה נבוכים אשר ככר נגמר בירו. לפי זה היה זמן כתיבתו בערך שנת ארבעים משני חייו):

מאמר החיות המתים כתב בשנת נ"ד מחייו נגד אנשים אשר הפשוט עליו באמרו בספרו המדע, שהתכלית הוא העוה"ב ואין בו גוף. וכתבו כי זה יהיה סתירה לאמונת החיות המתים. והראה להם כי שנו ברואה פקו פליליה, כי בכל ספריו מוזכר אמונת שוב הנפש אל הגוף אחרי הפרדה כי הוא פנה סגנות התורה, אולם אלה האנשים אשר יעמדו ויתנו חיים טובים וארוכים עוד ימותו ויזכו לחיי העולם הבא שאין מות אחרת מאחר שאין בה גיפם והוכיח כל זה מדברי הנביאים והמרדשות הנאמרים כענין הזה:

מאמר בהכמת העבור לחשוב הקביעות והמולדות והתקופות בדרך נקל למתחילים כאשר יעד לחברו בפ"ה בסוכה ז"ל והדבר על הענין הראיה והעבור שהוא בירינו אולי נחבר בו חיבור מיוחד לבאר בו מה שנכתר להוב בני אדם ע"כ:

מאמר קדוש השם כתב בהיותו כפאם נגד חכם אחר אשר גזר אומר נגד האנשים בעת הגזירות כי אין להם חלק עוד באמונת ישראל ורצה להרחיב מצור גואלם אף אם שבראש"ה בתשובה, הוכיח לו בריאות רבות כי לא צדק בדברו להאשים קהילות רבות על נקלה ולא הבין דרכי התורה ואתו תלין משוגתו:

פרקי ההצלחה כתב לתלמידו החשוב זישרו אל ההצלחה האחרונה אשר על ידה ישיג נועם ההשגה אלולית הרבקה ברבקים בו. ונתחל לב' פרקים:

חשובות אשר השיב לחכמי יהוד בענינים שונים מהם נרפסים, ומהם ערן כת"י. ובקורא הרוותה כתב כי ראה כת"י כולל רכ"א השבועות מועתקות בלשון צח וקצר. ועוד נמצא מכתבים ומאמרים ממנו אשר רוח חכמה מרחפת עליהם. מוכר נאה לבנו הרב זצ"ל ומגילת סתרים, מאמר היחוד, וספר הנמצא המיוחס אליו:

מלת הרגיון חבר בלשון ערבי על משאלות שר אחר כולל בו כל דרכי ההגיון בדרך קצרה, ונתקת אח"כ ללשון הקדש ונעשו עליו פירושים:

ספר פרקי משה בחכמת הרפואה. ובסופו כתב נגד גאלינוס הפוגר פיו נגד משה רבינו ע"ה, בחשבו כי בהשיגו חכמת הרפואה יתפאר ויעשה בנפשו שקר' לזכר גם באולחית, כאיש שרה אשר ידע חוקות שבעות קציר, ירסה כי נגלו לו שפוני סמוני כחות הטבע. וסכר פיו דוברי שקר הדוברים על ציוק עקב, והראה כי כל דבריו מבוטלים ולא ניתק ידבר. (מובא בגארת הברדשי להרשב"א ז"ל ומפליאו מאוד.) גם נמצא בכתב ארוך בהנהגות שמור הכריאות ובעניני רפואה כתב לסולטאן סאלארין על משאלתו:

אלה תולדות ותהלוכות חיי האיש הקדוש הזה, לזכר עולם השאיר אחריו ברכה ספריו היקרים המלאים חכמה וחוויה, עוד ישאבו בששון ממעיני החושיה מנקרת צור לבבו ישטופו, כי מים קדושים וטהורים הם מפלג אלהים נולו. נפש מי לא הסוער עת תחל מדברו הנעים אם לשבט להכניע רשע באמרי פיו ואם לרצון לקרב רחוקים אל דרך אלמות. לב מי לא ימלא אהבתו בהביטו תרומות מדותיו עם בני ביתו ועם חכמי דורו בענות הן מוחל על עלבונו, באמרו בטוב טעם ודעת, כי אשר יבערו מדעת רע מאשר יחננו בו מגרעת. עת נכבדות מדובר כך נעימות חמונתך על פנינו מרחפת. הדרת קדש תאחזנו אף כי נשבע שובע שמתחת את פניך. מכנף הארץ ומירוותך שמענו ברן יחד עם ככבי בוקר להעיר און לשמוע בלימודים. לדעת לעות את יעף דבר נמשחת שמן ששון מחביריך. מי יתן לי עט סופר מהיר ממנעימי ומירות ישראל בה אשריה גאון עווין או אז אהללה קצות דרכיך, אומר אני מעשי למלך. אף על זה פקחת עיניך מדרת ארץ, בקעת שחקים, תרת הליכות צבא מרום. במרום, ערכת מערכות המורות, ונתיב תהלוכתם פלסת, חשפת אוצרות הטבע, ושפני שמיני כחותיה גילית. ואת כל אלה לקחת מתנות באדם לבת מלך פנימה אשר ארשת לך בטפחות ימין. האם עתיך ורגעך ימים יוצרו? ימים לשנים נהפכו? פליאה זאת דעת ממנו, כי במסורות הומן לא נאסרת, כמלאכי רום רוחך עליה רחפה. אך מה יתן ומה יוכיף לשון מדברת גדולתיך ונפלאותיך עוד הוספת על הנשמע עוד לא היגר החצי. אשרי תלמידיך העומדים לפניך תמיד השומעים הכבתיך. ואנהנו כל עוד נשמת שדי תנועינו ימלא פינו תהלתיך, כי תתה לעמך דגן שמים בספריך הנחמדים, תשביע נפשינו בצחצחות גאון הדרתיך. יהי נועמך עלינו והדרך על בנינו נצח:

בלוגון הבירה נמצא בה"י יד החוקה הנכתב בימי הרמב"ם ז"ל ודוגה מספרו ומכתב העותרו על זה בסופו בכתיבת ידו, ונעשה העתקה מהו ע"י צייר אמן דמות הכניחו סבוני אקספארט, והעתקתיו מה למצן יוקר ערבו: בראש הספר כתוב:

זה החבור היה לתלמיד מבין עוסק בתורה לשמה ביום ובלילה מו"ה אליעזר ז"ל ול"ת בר פרחיה ס"ט והיה ותיק ביותר ומדקדק במעשיו ובחכמתו, ומת בקוצר שנים בעון הרור ירצה אלהי פעלו ויהן חלקו עם יודעיו. וצוה זה התלמיד יגוה ויעמוד לגורלו שיהיה זה החבור כולו מונח תחת יד בית דין לא ימכר ולא יגאל ולא יוכה בו אדם אחד לעולם, אלא יהיה מוכן ועומד לכל התלמידים להגיה ספריהם ממנו, לא לקרות בו תמיד ולא לכתוב ממנו, אלא כל הרוצה להגיה ספרו ישאל ספר שירצה מבית דין ויהן משכון כנגד דמיו לבית דין עד שיגיה ספרו ויהווירו ומצוה לקיים דברי המת — ולא יהי משנה צוואה זו

ובחתימתו כתוב ברמות והבנית זה

הוגה מסכרי תני מעץ ברכי מיימון ז"ל